

НОСОВСЬКИЙ

Анатолій Володимирович — академік НАН України, доктор технічних наук, професор, директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України

ЧОРНОБИЛЬ: 40 РОКІВ ПОСПІЛЬ. ОГЛЯД ЗАХОДІВ ІЗ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ТА БАЧЕННЯ МАЙБУТЬОГО

Шановний Анатолію Глібовичу!
Шановні колеги!

Сорок років тому, 26 квітня 1986 р., під час випробувань однієї з проектних систем безпеки на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС сталася аварія, яка відповідно до міжнародної шкали ядерних подій визначається за наслідками як аварія найвищого рівня. Тоді повністю було зруйновано активну зону реакторної установки, всі фізичні бар'єри, які виконували функцію утримання радіоактивних матеріалів, і в довкілля потрапила величезна кількість радіоактивних речовин.

З перших днів після катастрофи працівники Академії наук України брали активну участь у науковому забезпеченні заходів із подолання її наслідків. На початку травня 1986 р. при Президії Академії було організовано Комісію з питань ліквідації наслідків аварії, яка готувала пропозиції органам влади, а також створено оперативний штаб Академії, який координував діяльність наукових установ, що проводили моніторинг зруйнованого реактора, оцінювали радіаційне забруднення територій, вирішували питання захисту населення та природного середовища.

Науковці Академії брали активну участь у створенні надзруйнованим ядерним реактором захисної оболонки — об'єкта «Укриття», будівництво якого тривало в умовах складної радіаційної обстановки і було завершено 30 листопада 1986 р. Конструкція об'єкта «Укриття» потребувала постійного нагляду та контролю параметрів безпеки, і протягом усього періоду її існування українські науковці виконували роботи з радіаційної розвідки місць знаходження залишків ядерного палива, створення систем безпеки, визначення кількості ядерного палива, дослідження будівельних конструкцій тощо.

У 1991 р. було сформульовано основні підходи, а в 1993 р. розроблено технічне завдання для техніко-економічного обґрунтування перетворення об'єкта «Укриття» на довговічну, екологічно безпечну систему. У 1997 р. спільними зусиллями українських, американських та європейських фахівців було розроблено План дій щодо об'єкта «Укриття» (Shelter Implementation Plan — SIP), в якому визначено обсяги робіт зі створення нової захисної оболонки, що гарантувала б безпеку об'єкта принаймні на 100 років, а також стратегію вилучення наявних ядерних матеріалів.

Роботи зі спорудження та введення в експлуатацію Нового безпечного конфайнменту завершилися в 2019 р. Це дозволило істотно знизити ризик радіоактивного забруднення території внаслідок можливого обвалення будівельних конструкцій об'єкта «Укриття» завдяки його ізоляції від навколишнього середовища та уможливило здійснення демонтажу нестабільних конструкцій і вилучення ядерних матеріалів.

Однак розв'язана РФ повномасштабна збройна агресія проти України зруйнувала всі плани. У лютому 2022 р. російські окупаційні війська вторглися на територію зони відчуження та Чорнобильської АЕС. І хоча їхнє перебування там було недовгим, руйнувань і збитків вони завдали багато. Згодом, 14 лютого 2025^ор., в результаті повітряної атаки сталося пряме влучання російського ударного БпЛА в захисну оболонку конфайнменту, внаслідок чого було пошкоджено зовнішню обшивку та частину основного обладнання. Вибух призвів до займання мембрани зовнішньої обшивки, яка за проектом створена з матеріалу підвищеної горючості, через що горіння мембрани поширилося. Після ліквідації пожежі науковці провели обстеження та оцінили пошкодження, а персонал ЧАЕС разом із ДСНС України виконали аварійні роботи з тимчасового закриття отвору в обшивці конфайнменту. Отже, через агресивні військові дії РФ заплановані заходи з перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему довелося відкласти на невизначений термін.

Зруйнований 4-й енергоблок після аварії на ЧАЕС, об'єкт «Укриття», побудований у листопаді 1986 р., та Новий безпечний конфайнмент, зведений над об'єктом «Укриття» у 2019 р.

Соціальні аспекти. Вивченням наслідків чорнобильської катастрофи займалася велика кількість наукових організацій, було виконано багато міжнародних проектів і програм, а результати досліджень оприлюднено в численних наукових публікаціях. Втім, деякі «гуманісти» нехтують цими об'єктивними даними і постійно поширюють у ЗМІ неправдиву інформацію про численні жертви, радіоактивних монстрів та мутантів.

Будь-яка велика катастрофа пов'язана з виникненням соціальних проблем. У світовій практиці ці проблеми зазвичай вирішують разовою компенсацією завданої шкоди. Проте у випадку Чорнобильської аварії було ухвалено інше рішення — відстежувати зміни стану здоров'я і на підставі цього нараховувати відповідні матеріальні компенсації. Для цього створили спеціалізовані експертні ради з встановлення зв'язку захворювань та інвалідності з аварією. Потік звернень, коли люди пов'язували будь-які захворювання з фактом перебування в зоні аварії, виявився настільки великим, що ці ради ледве справлялися з виконанням своїх функцій.

Зі зростанням числа випадків інвалідності неминуче мала б зрости й смертність. Проте аналіз даних Державного реєстру України свідчить про парадоксальну ситуацію: смертність серед ліквідаторів є навіть нижчою, ніж у контрольній групі. Це дає підстави стверджу-

вати, що рішення про відстеження зв'язку захворювань та інвалідності з аварією було помилковим. І як у цьому контексті не згадати останню гучну справу про численні випадки встановленої інвалідності серед працівників прокуратури та інших правоохоронних відомств. Така ситуація зберігатиметься, доки існує мотивація вирішити проблему соціальної захищеності через хворобу.

У жодній країні світу хвороба та інвалідність не забезпечують вищий життєвий рівень, ніж робота. А в Україні, навпаки, стало вигідніше бути хворим та інвалідом, аніж здоровим. Вирішення питань соціальної захищеності через хворобу неминуче породжує спокусу встановлення сумнівних діагнозів. Крім того, це закріплює людей у статусі довічних «жертв Чорнобиля» і призводить до величезних витрат бюджету на утримання понад 2 млн офіційно зареєстрованих «чорнобильців».

Переважна більшість жителів постраждалих територій отримують нині довічну дозу опромінення, меншу за 70 мЗв, тобто нижчу за середню довічну дозу від природного глобального радіаційного фону і набагато меншу, ніж довічні дози опромінювання, встановлені в багатьох регіонах світу (див. табл.). При цьому рівень довічної дози для переселення із забруднених територій, встановлений у 1986 р., становить 350 мЗв. Якщо порівняти довічні дози в деяких європейських країнах та поблизу Чорнобиля, можна дійти висновку, що рішення про віднесення певних територій до постраждалих було помилковим. Сьогодні наші європейські колеги з іронією зауважують, що Україна дуже багата країна, якщо може дозволити собі такі норми, оскільки, зважаючи на них, довелося б евакуювати, наприклад, усе населення Фінляндії та більшої частини Швеції чи Франції.

Отже, настав час привести ліміти опромінення у відповідність із сучасними науковими знаннями. Зокрема, Французька академія наук і Національна академія медицини Франції офіційно заявили, що низькі рівні опромінення не становлять ризику для здоров'я людини. Тому робота з перегляду критеріїв віднесення тери-

Довічні дози опромінення в різних регіонах світу

Регіони	Довічна доза опромінення, мЗв
Забруднені території України	< 70
Природний радіаційний фон в Україні	245
Природний радіаційний фон у Франції	340
Природний радіаційний фон у Фінляндії	410
Природний радіаційний фон у Швеції	510
Природний радіаційний фон в Ірані (Рамсар)	>10000

торій до постраждалих є дуже важливою та актуальною.

Бачення майбутнього території Чорнобильської АЕС. Актуальним питанням є також використання майданчика ЧАЕС як полігону для розроблення і впровадження нових технологій вилучення з об'єкта «Укриття» ядерних матеріалів, їх перероблення та зберігання у спеціально створених сховищах, відпрацювання методів ліквідації великих техногенних аварій.

На майданчику Чорнобильської АЕС і на території зони відчуження створено мережу науково-дослідних і технологічних лабораторій, яку можна використовувати для навчання студентів, підвищення кваліфікації фахівців, проведення досліджень і розроблення нових технологій. Очевидно, що самий майданчик ЧАЕС придатний для розміщення нових ядерних енергетичних установок. Це можуть бути нові дослідницькі або малі модульні реактори.

У 1990-х роках у зоні відчуження ми виконували наукові програми, спрямовані на по-

вернення окремих територій до господарського обігу. Враховуючи досвід проведених заходів з дезактивації території м. Славутич, ще в 1995 р. до відповідних міністерств було подано аналітичну записку з обґрунтуванням можливості ведення економічної діяльності в частині територій зони відчуження. Сьогодні ж, спираючись на нові, отримані за цей час дані, ми можемо з упевненістю констатувати, що розміри зони відчуження Чорнобильської АЕС можна значно зменшити, а решту постраждалих територій розвивати як науково-промисловий ядерний хаб та унікальний біосферний заповідник.

Завершуючи виступ, хотів би висловити глибоку вдячність персоналу Чорнобильської АЕС, співробітникам НАН України, медичним працівникам, цивільним і військовим, які без пишних слів про героїзм та самовідданість, без вимог щодо соціального захисту виконували і продовжують виконувати свій професійний обов'язок з ліквідації наслідків катастрофи.

Дякую за увагу!

Anatolii V. Nosovskyi

Institute for Safety Problems of Nuclear Power Plants of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-3780>

CHERNOBYL: 40 YEARS IN A ROW. A REVIEW OF THE MEASURES TO ELIMINATE THE CONSEQUENCES AND A VISION FOR THE FUTURE

Speech at the session of the General Meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine, April 23, 2026

Cite this article: Nosovskyi A.V. Chernobyl: 40 years in a row. A review of the measures to eliminate the consequences and a vision for the future (speech at the session of the General Meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine, April 23, 2026). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2026. (5): 18–21. <https://doi.org/10.15407/visn2026.05.018>